

Netfolklór – vizualitás és digitális írásbeliség

Az elektronikus terepkutatások lehetőségei környékünkön

Az internet ma az első számú kommunikációs eszköz, s ekképpen a néprajzi jelenkutatás megkerülhetetlen területe, számbavétele vidékünkön is megfontolandó.¹ Azonban, ahogyan a megszokott gyűjtőmunkákban is számolnunk kell különböző nézetekkel és kutatásmódszertanokkal, úgy ez alól a digitális gyűjtés sem kivétel. A vizsgálatok során figyelniük kell az új terep adta lehetőségekre és esetleges buktatókra, de válaszolnunk kell a „hol, kitől, hogyan, s mit gyűjtsünk?”² kérdésekre is.

A gyűjtés huszonegyedik órájáról már több mint kétszáz éve beszélnek³, ennek kapcsán azonban nem csak a hagyományos értelemben vett paraszti kultúrára kell gondolnunk, hiszen ahogyan a száz évvel korábbi kulturális elemekről sem kaphatunk már teljes képet, úgy a jelenkor folklórjának bizonyos, a gyors technikai progresszió hatására kivesző idejétmúlt rekvizitumairól sem – Balázs Géza ennek kapcsán említi a xerox-folklór és a stencilfolklór feledésbe merülését. E jelenségek az 1980-as

---

¹ Az online kutatások relevanciáját nagyszámú hazai és magyarországi kutató vizsgálódásai igazolják. Lásd: „...ha a folklór tudománya életképes akar maradni a 21. században is, meg kell találnia a 21. század emberének folklórját is” (Nagy Ilonát idézi Vargha Katalin) (VARGHA 2016; 281). „Az internet gyorsaságánál és egyszerű kezelhetőségénél fogva mára az első számú kommunikációs eszközzé vált, s ennek okán vizsgálata a folklorisztika számára sem megkerülhető” (DOMOKOS 2013; 295).

² Domokos Mariann teszi fel a kérdést összegzésében az elektronikus folklórról, s megkísérli a digitális terepkutatás módszertanát is megfogalmazni (DOMOKOS 2013; 290–320).

³ Napjainkban is fölmerül a 19. századi szemléletmódból eredeztethető utolsó óra képzete, „vagyis annak tudatosítása és az arra való hivatkozás, hogy a szakértő (a néprajzkutató) az utolsó előtti pillanatban, mintegy a kihalás előtt, ismeri fel és menti meg a jelen kultúrájának értékes, ám veszendő elemét az utókor számára” (Gulyás Juditot idézi Vargha) (VARGHA 2016; 282).

években a fénymásoló korszak beköszönte előtt váltak folklórhordozóvá, amikor a stencilgéppel obszcén alkotásokat sokszorosítottak, azonban a műfaj dokumentálatlan maradt (BALÁZS 2006; 449).

Dolgozatom a tudománynépszerűsítés szándékával kíván betekintést nyújtani a vajdasági magyar néprajz és kulturális antropológia színterén fehér foltnak számító internetes folklór (netfolklór) és az elektronikus, digitális terepen zajló gyűjtés hazai és magyarországi szakirodalmába, s néhány gyűjtés eredményeinek felmutatásával megkísérli integrálni a vonatkozó kutatási modellt.

Történeti áttekintés

Egy 1965-ös amerikai kísérlet bebizonyította, hogy a telefonhálózaton keresztül összekapcsolt, két egymástól távol lévő eszköz képes program- és adatcserére. 1966-ban az amerikai védelmi minisztérium kialakította saját hálózatát, s 1972-re fejlődött ki az elektronikus levelezőrendszer, ami már eljutott a kutatóintézetekbe és a felsőoktatási intézményekbe, s végül a nyilvánosság számára is elérhetővé vált.⁴ Ezzel egy időben a kutatások is megindultak. Alan Dundes 1980-ban jelentette meg a *Who are the folk?* című munkáját, melyben leszögezi, hogy a technológiai újítások nem eltüntetnek, hanem ösztönzik a folklór keletkezését és terjedését.⁵ A szemléletváltás azonban már a hatvanas évektől jelen volt, amikor a 19. századi műfajmeghatározások mellé a fogalmi keretbe új műfajok épültek, előtérbe került a hétköznapi eseményekre való reflexió, valamint a humor és a tréfálkozás, de a folklór társadalmi meghatározottsága is megkérdőjeleződött, megjelent a városi folklór, majd a szóbeliség mellé fölzárkózott a népi írásbeliség kutatása és az újabb médiumok közvetítette folklór feltárása is.⁶

Az elektronikus folklórkutatás⁷ a hetvenes években indult Amerikában a fénymásolók által megjelenő, képet és szöveget együtt tartalmazó grafikus viccek összegyűjtésével és vizsgálatával. Később ebből kiválva az

---

⁴ Az áttekintés Milica Vasić tanulmányában olvasható részleteiben, ahol az internet természetének technikai megközelítésén keresztül mutatja be az internet antropológiai vizsgálatának alapjait (VASIĆ 2010; 79–93).

⁵ „Így azután a technológia nem irtja ki a folklórt, hanem inkább nélkülözhetetlenné válik a folklór hagyományozódásában, s az új folklór nemzedéke számára az inspiráció izgalmas forrásává válik... Felfogásom szerint tehát igenis léteznek a számítógépes, illetve a számítógépről szóló folklór” (Alan Dundes idézi DOMOKOS 2013; 295).

⁶ Lásd még: VARGHA 2016; 283.

⁷ A fogalomba beleértendő a fénymásolótól a faxon keresztül a mobiltelefonon át a számítógépig bármilyen modern technikai eszköz által közvetített folklór (DOMOKOS 2013; 296).

internetes folklór fogalma önállósodott, s ma kizárólag az internet lehetőségeit kihasználó folklórtovábbítás megjelölésére szolgál (DOMOKOS 2013; 296).

Egyre több fiatal néprajzkutató és kulturális antropológus fordul az internetkutatások felé, digitális etnográfiai konferenciák⁸ formájában szorgalmazzák az új diszciplína terjesztését, és tematikus folyóiratszámok foglalkoznak a témakörrel. Interdiszciplináris megközelítésben nyelvészek, kommunikáció- és médiakutatók bevonásával zajlik a gyűjtés, s ennél fogva vizsgálataink során további tudományos eredményeket is számba kell vennünk a magyar nyelvű online etnográfiai kutatások mellett. Utóbbiakat Lajos Veronika veszi sorra, fémjelezve a tudományos érdeklődés egyre intenzívebbé válását (LAJOS 2016; 830–851). Az internetes folklór áttekintésében és a nemzetközi módszertanok tolmácsolásában élen jár Domokos Mariann kezdeményezése (DOMOKOS 2013; 290–320), majd szintézist a *Replika* tematikus száma kínál:⁹ Szijártó Zsolt kísérli meg áttekinteni a médiatechnológia használatának kontextusaival foglalkozó média-kutatókat, irodalomtudósokat és kulturális antropológusokat (SZIJÁRTÓ 2015; 10–26), Mátyus Imre a terep fogalmának és az online környezetben történő átértékelődésére hívja fel a figyelmet (MÁTYUS 2015; 27–38), Nagy Károly Zsolt értelmezi a kibertér néprajzi és kulturális antropológiai kutatásának elméleteit és módszertanait (NAGY 2015; 39–56), Csáji László Koppány egy új vallási közösséget vizsgál az online etnográfia és a résztvevő megfigyelés kettősségében (CSÁJI 2015; 57–78), Vásárhelyi Ágnes rávilágít a szubkultúrák internetes megújulásának lehetőségére (VÁSÁRHELYI 2015; 79–98), Fekete Mariann pedig egy zenei ízlés alapján szerveződő online közösség szociológiai szempontú vizsgálatára vállalkozik (FEKETE 2015; 99–116). Glózer Rita az internetes paródiavideókat elemzi (GLÓZER 2015; 117–140), Domokos Mariann és Vargha Katalin a 2014-es országgyűlési és európai parlamenti választásokat megelőző kampányidőszak interneten megjelenő folklórjelenségeit mutatja be (DOMOKOS–VARGHA 2015; 141–169), Balázs Géza a digitális korszak folklorisztikai és technológiai megközelítését veti egybe (BALÁZS

---

⁸ Ez év április 7–8-án került megrendezésre *Az etnográfia lehetőségei és esélyei a digitális térben* című műhelykonferencia Szegeden. Lásd: <http://commonline.hu/content/az-etnogr%C3%A1fia-es%C3%A9lyei-%C3%A9s-lehet%C5%91s%C3%A9gei-digit%C3%A1lis-t%C3%A9rben-m%C5%B1helykonferencia>

⁹ Replika 90–91. Belépés jelszóval! Online világok és kutatási módszereik (2015). Internetes elérhetősége: https://www.researchgate.net/publication/290816936_Teljes_lapszam_Farkas_Judit_es_Lajos_Veronika_szerk_Replika_90-91_20151-2_Belepés_Jelszoval_Online_vilagok_es_kutatasi_modszereik

2015; 171–186), míg Vajda András a népi kultúra internetes megjelenésével és használatával foglalkozik (VAJDA 2015; 187–211).

Az internetes kutatásokban sok egyéb mellett megjelenik a kortárs valási jelenségek vizsgálata, azon belül az energiavámpír hiedelemköre, de az ismert internetes játék, a World of Warcraft online játékos közösségének és működési mechanizmusainak elemzése is, viszont a Facebook-üzenőfal mint élettörténet is a kutatás tárgyát képezi, de még az online turizmus is (LAJOS 2016; 834). A technikai újítások sajátos műfajokat is kitermeltek, melyekre szintén reagálnunk kell. Ezek közé tartoznak az e-mailes levelezés és a közösségi hálók sajátosságaira reflektáló jellegzetes folklóralkotások, ugyanakkor a különböző netes fórumok, levelezőlisták, csetszobák a modern történetmesélés fontos közegei, de az interneten terjedő találosok és jeles napi köszöntők is ide tartoznak, ahogyan az elektronikus lánclevelek (a hagyományos Szent Antal-lánc vagy szerencse lánclevele) virtuális továbbélései, a városi mondák és a hiedelemtörténetek, képi, szöveges és audiovizuális viccek (digital jokes) is.¹⁰

Gyűjtés a virtuális terepen

A gyűjtési módszerek közül a netnográfia kerül előtérbe a leggyakrabban, ami az interneten végzett etnográfiai kutatás azon területe, ahol a vizsgálat középpontjába az online közösségek és kultúrák, valamint társadalmi viselkedésformák kerülnek, s az alábbi lépésekből áll: 1. a kutatás megtervezése, 2. belépés a terepre, 3. adatgyűjtés és elemzés, 4. interpretáció, 5. az etikai kívánalmak betartása, 6. a kutatás reprezentációja.¹¹

A néprajztudományban a nép a tudományos érdeklődés speciális tárgyaként jelent meg, azonban az internetfolklór-kutatások modern értelemben használják a fogalmat, mely szerint a nép az emberek bármely csoportja, akiket legalább egy közös jellemző összeköt. Az adatszolgáltató, vagyis a folklóralkotások szerzője a leggyakoribb esetben ismeretlen vagy nem rendelkezünk hozzájárulással a személyes adatainak feltüntetéséről. A mű felhasználóról felhasználóra terjed, hagyományos elemekből építkeznek és formulaszerűsége törekszik, gyakran változtatható variánsokban él, és funkcióját tekintve aktuális (DOMOKOS 2013; 294). A gyűjtésnek persze az új technikai közegben akadályai is vannak, amelyek a netes forrás értékelését, felhasználhatóságát és kezelését illető bizonytalanságok

---

¹⁰ Ezen belül helyezkedik el napjaink egyik legnépszerűbb folklórműfaja, a szöveg és kép kombinációjára épülő „fotosopolt” viccek (DOMOKOS 2013; 294).

¹¹ A netnográfia Robert Kozinets nevéhez fűződik, s elsősorban a kvalitatív marketingkutatásban alkalmazzák. Lásd még: LAJOS 2016; 842.

köre csoportosulnak. A folklóralkotások terjedése a hagyományos szájról szájra megvalósuló átadási sebességhez képest gyorsabb, hiszen másodpercek alatt zajlik le, ami megnehezíti a rögzítést, az alkotók és felhasználók köre kiszélesedett, a jelenségek élettartama lerövidült, a technikai feltételekhez járul egyfajta erőteljes kötöttség, ugyanakkor problémát okoz, hogy az online közegben az adatszolgáltató személye felől sohasem lehetünk teljesen bizonyosak, hiszen a neten mindenki egyfajta virtuális identitással¹² rendelkezik. Kérdésessé válik a gyűjtött információ hitelessége is, s előtérbe kerül a társadalmi helyzet az egyéniséggkutató iskola óta fókuszpontba állított egyénnel szemben, akinek sem a nevét, sem az életkorát, de még a nemét sem állapíthatjuk meg hitelt érdemlő bizonyossággal. Ennek okán sokkal fontosabb annak a közegnek a leírása, amelyben létrejött a folklóralkotás, s a kontextuson túl a már említett aktuális társadalmi helyzet ismertetése is (DOMOKOS 2013; 302).

Zárszó

Egyre többször fölmerül a több színterű etnográfia legitimitása. Az általános értelmezés szerint a virtuális világ nem a valóságtól elkülönült terep, hanem annak offline, a fizikai világban gyökerező megnyilvánulása. Vagyis, akitől a virtuális terepen gyűjtünk, attól a fizikai valóságban is információkat szerezhetünk, s a kettő nem választható el egymástól, csupán a részeredmények föltárásának idejére.¹³

Annak ellenére, hogy 2001-ben megjelent az egyik első magyar nyelvű írás, Gelléri Gábor *Mit keres az antropológia a cyberben – és a cyber az antropológiában?*, még ma is magyarázatra szorul az e-folklór fogalma, s fel-felmerül a kérdés, hogy mennyiben tekinthető folklórnak mindaz, ami a továbbított e-mailekben, városi legendákban, viccekben, anekdotákban vagy egyéb tartalmakban variálódik, terjed.¹⁴ A legtöbb gyűjtésmódszertani dilemma sem rendeződött még. Olyan kérdések foglalkoztatják a témára nyitott kutatókat, mint a „hogyan archiváljunk kép- és videofájlokat, hogyan rögzítsünk azok mellé ismert vagy további kutatást igénylő kísérőadatokat, hogyan állapítható meg egy adott alkotás-folklóralkotás elterjedtsége?” (DOMOKOS 2013; 300). Továbbá következtethe-

¹² Lásd még: DOMOKOS–VARGHA 2015; 144.

¹³ Domokos idézi Trevor Blanket (DOMOKOS 2013; 299).

¹⁴ Domokos a technikai eszközökön keresztül terjedő folklórjelenségek negatív kutatói megítélését generációs különbségnek tartja az 1980-as években, valamint az azt megelőzően születettek körében, akik számára a legfőbb érv a szóbeliség hiánya, amit a népköltészet legfőbb jellemzőjeként tartottak számon (DOMOKOS 2013; 294).

tünk-e az alkotás elterjedtségére, népszerűségére a megosztások, lájkok, letöltésszámlálók adataiból, hogyan archiváljunk szövegdobozokat, megosztásokat, kommenteket, milyen minőségben kutathatóak a „nyilvános” posztok, kinek a tulajdonában vannak a világhálóra feltöltött személyes tárgyaink stb.? S talán az egyik legrelevánsabb kérdés az, hogy a kutató felveheti-e a ritmusát a másodpercek alatt változó digitális folklórjelenségeknek, s megértheti-e a háttér folyamatokat, s tud-e reflektálni a 21. század emberének folklórára? Jelen írásnak azonban nem tárgya a listázott kérdések megválaszolása.

Irodalom

- BALÁZS Géza (2006): Az sms-folklór – a minimálfolklór nyelvi képe I. = *Magyar Nyelvőr*, 130. 339–455.
- BALÁZS Géza (2015): Netfolklór – intermedialitás és terjedés = *Replika*, 90–91. 171–186.
- CSÁJI László Koppány (2015): Csoda, pokoljárás és a digitális szakadék. Egy új vallási mozgalom legitimációs technikái a webes és weben kívüli diskurzusokban = *Replika*, 90–91. 57–78.
- DOMOKOS Mariann (2013): Az elektronikus folklór gyűjtéséről = *Ethno-lore*, 30. 290–320.
- DOMOKOS Mariann–VARGHA Katalin (2015): Elektronikus választási folklór 2014 = *Replika*, 90–91. 141–169.
- FEKETE Mariann (2015): Intenzív kultúrafogyasztók a hálón. Szabadidő-struktúra, internethasználat, kultúrafogyasztás = *Replika*, 90–91. 99–116.
- GELLÉRI Gábor (2001): Mit keres az antropológia a cyberben – és a cyber az antropológiában? = *Tabula*, 2. 270–287.
- GLÓZER Rita (2015): Internetes paródiavideók és ifjúsági médiahasználat = *Replika*, 90–91. 117–140.
- LAJOS Veronika (2016): Internet és etnográfiai jelenkorkutatás. Tárgyi és módszertani kérdések, etikai természetű dilemmák = *Studia Folkloristica et Ethnographica*, 65. 830–851.
- MÁTYUS Imre (2015): A terep fogalmának átértékelődése a virtuális etnográfiában = *Replika*, 90–91. 27–38.
- NAGY Károly Zsolt (2015): Ösvény a dzsungelben = *Replika*, 90–91. 39–56.
- SZÍJÁRTÓ Zsolt (2015): Irányzatok és korszakok a médiaetnográfia kutatásában = *Replika*, 90–91. 13–26.
- VAJDA András (2015): Népi kultúra a világhálón. Használat, kontextus, funkció = *Replika*, 90–91. 187–211.
- VARGHA Katalin (2016) Miért és hogyan végezzünk online folklorisztikai te-repmunkát? = *Ethno-lore*, 33. 281–295.
- VÁSÁRHELYI Ágnes (2015): Do I(n)ter)net Yourself. A magyar hardcore punk és a virtuális tér = *Replika*, 90–91. 79–98.
- VASIĆ, Milica (2010): Šta je to internet? Tehnološke osnove interneta – osnova za antropološka proučavanja = *Etnološko-antropološke sveske*, 16. 79–93.